

*Ds. G.H. Kersten (1882-1948). Beeld collectie
Fred van Lieburg.*

Hoofdstuk 1

Kersten in de karikatuur. Spotprenten over een politieke dominee tijdens het interbellum

Fred van Lieburg

Inleiding

Het zou op een Tweede Pinksterdag zijn geweest, in de eerste jaren van de twintigste eeuw, 's middags na de kerkdienst.¹ In zijn huis in de Haagse Rembrandtstraat zat Gerrit Hendrik Kersten senior (1850-1928) met zijn vrouw en enkele vrienden uit de Schildersbuurt na te praten over het feest van de uitstorting van de Heilige Geest. Opeens werd het gesprek ruw verstoord. 'Rumoer op straat. Grote volksoptocht, allen met vaandels en banieren. Strijdliederen. Heel Den Haag overeind. Een eindeloze stoet, anderhalf uur eer ze voorbij is. Proletariërs van alle landen, verenigt u! Aan u de zegepraal!' De betoging was georganiseerd door de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij. Duizenden Hagenaars waren op de been en de leiders van de SDAP liepen mee. Mogelijk was het de 'nationale kiesrecht-meeting' op zondag 12 mei 1901, twee weken vóór de Pinksterdagen. Er ging een lange optocht door de straten van Den Haag richting het Binnenhof, waar SDAP-leider Pieter Jelle Troelstra (1860-1930) een rede hield.²

Het gezelschap in huize Kersten, dat bestond uit een sigarenboer, een oude turfboer, een wasvrouw en enkele anderen

---

1. Vogelaar, *Gedenk Zijn grote daden*, 13 naar gepubliceerde herinneringen van A.J. Kersten.

2. *Het Volk. Dagblad voor de Arbeiderspartij*, 14 mei 1901.

had geen behoefte om zich te voegen bij de arbeiders uit verschillende beroepsgroepen die in de optocht een vaandel droegen. Kiesrecht hadden ze niet, misschien de heer des huizes net. Toch had dat vraagstuk niet hun hoogste interesse. Een optreden van de revolutionaire voorman van de arbeidersbeweging lieten ze graag aan zich voorbijgaan. Ze waren juist weer gesticht door de preken in hun kerkje, de vergaderplaats van een zelfstandige oud-gereformeerde gemeente. Hun gesprekken gingen over hemelse zaken, zelfs nadat ze onderbroken werden door de herrie van de optocht, de muziek van de fanfare en het gezang van de menigte. Onder het aardse gedruis van de socialistische strijdlieden stelde de turfboer voor de 'internationale' van de ware gelovigen aan te heffen. 'Wij steken 't hoofd omhoog en zullen d'eerkroon dragen', zongen ze uit het achtste vers van Psalm 89, 'door U, door U alleen, om 't eeuwig welbehagen'.

Het echtpaar Kersten had op dat moment zeven kinderen, van wie in elk geval zoon Arnold Johannes (1894-1969) getuige was van het genoemde gebeuren. Misschien was ook de oudste zoon Henri, genoemd naar zijn vader, van de partij. Hij was met zijn negentien jaar onderwijzer aan de protestants-christelijke Keucheniuschool. Zijn ambitie lag echter bij het predikantschap. Daarvoor was hij door het gemis van een theologische opleiding aangewezen op de los-vaste denominaties buiten de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland. Als hij die middag van de kiesrechtdemonstratie niet thuis was, kende hij van huis uit toch wel die vreemde kloof tussen de veranderingsdrang in de wereld en de behoudzucht in eigen kring. Toch hing het vooruitgangsgeloof bij meerdere stromingen in de lucht, niet alleen bij liberalen en socialisten, maar ook bij orthodoxe protestanten, zelfs bij die bevindelijke vromen die zich afzijdig hielden van het gewoel van de massa. Er ontwikkelde zich bij Henri Kersten een antenne om dit traditionele, vrome volk

een stem te geven of om op z'n minst een tegenstem te laten klinken in het koor van de democratische beweging van zijn tijd.³

Mikpunt van karikatuur

Politiek werd anno 1901 allang niet meer alleen bedreven in officiële vergaderingen, maar ook op straat en in zaaltjes, met discussies en demonstraties en een grote diversiteit aan drukwerk. Politieke partijen en ideologische verenigingen zorgden voor bijeenkomsten en publicaties en uitgevers brachten voor verschillende bevolkingsgroepen landelijke bladen op de markt. In die jaren ontdekten sommige media de macht van het beeld en de kracht van politieke satire. Pionierswerk verrichte Johan Coenraad Braakensiek (1858-1940), die vanaf 1887 het weekblad *De Amsterdammer* populair maakte met zijn politieke prenten.⁴ *Het Zondagsblad*, een sinds 1902 verschijnend supplement bij het dagblad *Het Volk* van de SDAP, veranderde in 1907 in een rijk geïllustreerd blad met vele karikaturen, onder de naam *De Notenkraker*. Tot de tekenaars behoorde Albert Pieter Hahn (1877-1918), die zich ontpopte als een scherp satiricus van de monarchie en de gevestigde orde.⁵

Het waren de hoogtijdagen van Abraham Kuyper (1837-1920), 'Abraham de Geweldige' zoals Hahn hem doopte. Kuyper was immers journalist, predikant, professor en politicus tegelijk. Hij leidde van 1901 tot 1905 een christelijk kabinet, gebaseerd op samenwerking tussen ARP en RKSP, ofwel de coalitie van Rome en Reformatie. Na zijn premierschap maakte Kuyper een reis door het Midden-Oosten en schreef daarover het boek *Om de oude Wereldzee*. Toen in 1907 zijn zeventigste verjaardag naderde, kwamen zijn kinderen op het idee Kuyper

---

3. Golverdingen, *Ds. G.H. Kersten*.

4. Over hem Slechte, 'Johan Braakensiek'.

5. Zie Mulder, 'De politieke spotprent tussen de beide wereldoorlogen'; De Groot, 'De *Notenkraker*'.

een bundel spotprenten over hemzelf cadeau te doen. De uitgever van het genoemde boek zag ook brood in verspreiding van het prentenboek via de boekhandel. Zo verscheen met enige vertraging de bundel *Dr. Kuiper in de caricatuur* met een juweel van een voorwoord door Kuiper zelf. Het bleek een bestseller. De oplage raakte spoedig uitverkocht onder vrienden en vijanden van de antirevolutionaire beweging.⁶

Of de jonge Henri Kersten, inmiddels tot predikant bevestigd in een bevindelijk gereformeerde gemeente in het Zeeuwse dorp Meliskerke, zo'n boekje inkeek, is de vraag. In elk geval las hij *De Standaard*, het lijfblad van Kuipers achterban, de gereformeerde gezindte in Nederland. Uit een in 1906 ingezonden stuk ten behoeve van een petitie tegen de verplichte vaccinatie van schoolkinderen bleek zijn politieke betrokkenheid en actiebereidheid. Voorlopig richtte hij echter zijn energie op kerkelijke zaken, zoals de opbouw van het in 1907 ontstane landelijke verband van de Gereformeerde Gemeenten. De politiek kwam pas in echt in beeld na de Pacificatie van 1917, toen liberalen, confessionelen en sociaaldemocraten elkaar hun successen gunden inzake algemeen kiesrecht, christelijk onderwijs en sociale zekerheid. De opheffing van het districtenstelsel bij verkiezingen maakte het mogelijk dat ook een verspreide minderheid als de bevindelijk gereformeerden in het parlement kon komen. Daartoe werd in 1918 de Staatkundig Gereformeerde Partij opgericht.⁷

Vreemdeling in de politiek

Bij de verkiezingen van 1918 haalde de SGP de kiesdeler nog niet, in 1922 wel. Dominee Kersten kwam toen in de Tweede Kamer, ondanks de bezwaren die er bij een deel van partijbestuur en achterban leefden tegen zo'n dubbelfunctie in kerk en

---

6. *Dr. Kuiper in de caricatuur*.

7. Van Lieburg, 'Staatkundig gereformeerd verleden'.

politiek. Ook in de publieke opinie hadden activistische evangelieliedenaars geen streepje voor, als we de mening van Doe Hans (1882-1946) mogen volgen. Hij was destijds werkzaam als parlementair journalist bij *De Telegraaf* en schreef daarnaast stukjes in het liberale partijblad *De Vrijheid*. Hans signaleerde dat er maar liefst vijf predikanten de politieke arena betraden, maar constateerde ook dat het met hun domineesretoriek bleek mee te vallen. Een uitzondering vormde echter de leider van de SGP. Hans vermoedde dat de ARP – aangevoerd door de volbloed kuyperiaanse politicus Hendrikus Colijn (1869-1944) – van Kersten nog heel wat te verduren zou krijgen als het ging om de vertolking van oude gereformeerde standpunten die de neocalvinisten al opgegeven hadden:

Deze veertigjarige man, die eerst onderwijzer was, en daarna predikant in Meliskerke, Rotterdam en Ierseke, is een vertegenwoordiger van het stroeve calvinisme, zooals we er in vele jaren niet één in de Tweede Kamer zijn tegengekomen. Met z'n vierkante gekleede jas en z'n typische dominées-snuut is hij de representant van een periode, waaraan het calvinisme, althans in de politiek, allang is ontgroeid. Hij verkondigt beginselen, waarvan het geluid den modernen anti-revolutionair in d'ooeren moet klinken als een echo uit vèr-vervlogen dagen. Ich weiss nicht, was soll es bedeuten...! Het Lorelei-lied komt misschien Colijn en den zijnen nog wel eens voor den geest, als zij Kersten hooren spreken. Kersten, die tegen leer-dwang, tegen arbeids-dwang, tegen stemdwang, tegen verzekerings-dwang, tegen vaccine-dwang sprak. Kersten, die... om wederinvoering van de doodstraf vroeg. Ja, hier staat de politieke dominée van ouden, calvinistischen stijl, los van al het wereldsche, dat zijn broederen-van-thans een modernen snit heeft gegeven. Een agitator.⁸

---

8. 'Politieke dominees', *De vrijheid*. Opgenomen in bundel: Hans, *Parlementsfilm*, 92.

Met die laatste kwalificatie sloeg de journalist de spijker op zijn kop. Het was de agitatie van de als achterhaald beschouwde politieke visie en politieke stijl die dominee Kersten tot een opvallende figuur in de nationale media zou maken. De zelfs van geestverwante antirevolutionairen afwijkende inhoud en presentatie functioneerden als een provocatie, die we heden ten dage als een vorm van populisme zouden beschouwen. Kersten zal zich van dit effect van zijn eigenheid niet direct bewust zijn geweest. Zijn maidenspeech mislukte. Maar hij groeide als parlementariër in zijn rol. Daarbij hoorde ook dat hij mikpunt zou worden van de politieke satire. Hij hoefde *Dr. Kuypers in de caricatuur* niet ingekeken te hebben, laat staan de dag- en weekbladen te raadplegen, om te weten dat hij zou opduiken in de spotprenten in de nieuwsmedia. En dan die typische domineessnuit die Doe Hans ontwaarde! Geen tronie of een tekenaar wist er raad mee, maar Kerstens opgezette wangen, dikke lippen en ronde brilletje hielpen een handje mee om hem in karikatuur te kijk te zetten.

De Houten Pomp

De Notenkraker, het 'politiek-satyriek weekblad' van de arbeiderspartij, had intussen navolging gekregen in de rooms-katholieke vakbeweging. Sinds 1912 verscheen als bijlage van *Het Katholieke Volk* – later *de Volkskrant* – het blad *De Roskam*. Vooral tekenaar Louis Lambertus Petrus de Leeuw (1875-1931) maakte hierin furore. Literaire medewerking verleende de protestantse onderwijzer Bartholomeus van Mourik (1873-1958), beter bekend onder zijn pseudoniem Bart van de Veluwe. Hij nam in 1922 het initiatief tot de oprichting van een antirevolutionair 'caricaturistisch weekblad' onder de naam *De Houten Pomp*. Alleen al het feit dat gereformeerden zich aan zo'n onderneming waagden, bevestigde de emancipatie van de 'kleine luyden' in de verzuilde samenleving tijdens het interbellum. Bovendien keken de avant-gardisten over kerkmuren heen. De jeugdige

katholieke tekenaar Hein Auke Kray (1901-1995) leverde spotprenten voor zowel *De Roskam* als *De Houten Pomp*.⁹

Kray zal de tekenaar zijn van de karikatuur in viervoud die de draak stak met het feit dat dominee Kersten verschillende petten verzamelde. Naast zijn lidmaatschap van de Tweede Kamer preekte Kersten volop in de Gereformeerde Gemeenten. Bovendien was hij aandeelhouder in de familieboerderij De Puthoek te Waarde. Kersten werkte daar regelmatig in de graan- en veehandel of draafde te paard langs de Zeeuwse wateren.¹⁰ Naar aanleiding van een Kamerrede van Kersten schreef de *Nieuwe Haagsche Courant* in 1924 over zijn verschijningen op de kansel, achter de ploeg, op de paardenmarkt en in het restaurant:

Het schijnt, dat deze behalve dat hij dominée is, als boer groote landbouwbelangen heeft. Zijn belangstelling voor paarden in de Kamer wordt voorts toegeschreven aan het feit, dat hij niet ongeïnteresseerd is bij den paardenhandel. Bij dat alles is hij dan ook nog Kamerlid en schijnt als zoodanig soms te behooren tot de bezoekers der 'Witte'. Er is dus met het predikantschap heel wat vereenigbaar. Gemakkelijk en voordelig.¹¹

Het bleef niet bij deze ene prent, want Kersten zou nog voor genoeg reuring zorgen in het politieke circus. Overigens waren ook de antirevolutionaire voormannen mikpunt van kritiek, wat in de officiële partijgelederen niet in dankbaarheid werd aanvaard. Mede daarom ging het *De Houten Pomp* niet voor de wind. Om de kosten te drukken werden clichés opnieuw gebruikt of overgenomen van andere bladen, ook van *De Roskam*. In 1925 leek het einde nabij. Gelukkig, zeiden ze bij de SGP en in

---

9. Van Weringh, *De Houten Pomp*.

10. Exalto, *Wordt een heer!*, 38.

11. *De Houten Pomp*, 11 april 1924.

[Hein Auke Kray], 'De verschijningsvormen van Ds. Kersten', *De Houten Pomp*, 11 april 1924.

het partijblad *De Banier*. In dat blad hoefde niemand politieke spotprenten te verwachten. 'Ernstige zaken moeten ook ernstig worden behandeld', schreef hoofdredacteur Kersten. Hij keurde *De Houten Pomp* geen blik waardig en was blij dat ook de antirevolutionaire pers zich er nu en dan afkeurend over uitliet. 't Is beter zich ernstig toe te leggen op de studie der beginselen, dan zich te vermaken in een politiek stuiversblad.'¹²

Stammen en zwammen

Antirevolutionairen en staatkundig gereformeerden waren in feite *feindliche Brüder*, die elkaar bestreden omdat ze zo dicht naast elkaar stonden. In het bredere spectrum bezegelde de SGP de versplintering van de orthodox-protestantse politiek, die al ingezet was met de afsplitsing van de CHU in 1894. Splijtzwam was de door Kuyper gesmede coalitie met de RKSP op grond van de gemeenschappelijke 'wortel des geloofs'.

Katholieken gniffelden uiteraard om het voortwoekerende

12. *De Banier*, 3 december 1925.

Johan Braakensiek, 'Twee loten van één stam', *De Amsterdammer*, 26 juli 1924.

Johan Braakensiek, 'De verkiezingen', Fragment uit *De Groene Amsterdammer*, 27 juni 1925.

sektarisme van de Reformatie. Braakensiek dreef de spot met een debatje in de Tweede Kamer tussen dominee Kersten en de rooms-katholieke minister Gerardus Jacobus van Swaaij (1867-1945). Ze werden het niet eens over een verbod op goedkope zondagse retourkaartjes van de spoorwegen. 'SGP en RKSP op zelfde stam?', stond er boven een spotprent in *De Amsterdammer*.¹³ Dat de SGP niet de enige splinterpartij was, bleek uit een andere tekening van Braakensiek. De meeste grote partijen hadden last van 'hielenlichters', kleine zwammen die aan de hoofdstammen groeiden, zoals de SGP-zwam aan de ARP-boom van Colijn.¹⁴

13. *De Amsterdammer*, 26 juli 1924.

14. *De Groene Amsterdammer*, 27 juni 1925.